

Misad Katalin

Iskolai tannyelvválasztás a nyelvi esélyteremtés függvényében¹

Bevezetés

A kisebbségben élő magyar közösségek, köztük a szlovákiai magyar beszélőközösség anyanyelvének hosszú távú megőrzését jelentős mértékben befolyásolja az a szülőkre háruló, mélyreható következményekkel járó döntés, hogy milyen tannyelvű oktatási intézményt választanak iskolaköteles gyermekük számára. Azok, akiket a szülők magyar tannyelvű iskolába íratnak, elsőként anyanyelvükön tanulnak meg írni és olvasni, képzésükben a szlovák nyelv kizárólag órarendi tantárgyként szerepel. A többségi tannyelvű iskolát látogató gyermekek szlovákul kezdik az írást-olvasást, ezen a nyelven történik a pedagógus(ok) személyéhez kötődő mindenfajta kommunikációjuk, miközben anyanyelvüket intézményes formában nem tanulják.

Forrás: Nagy Fanni fotója

A Kárpát-medencében élő magyar közösségeknél azonban közös problémaként jelentkezik az államnyelv magyar tannyelvű iskolában történő oktatásának mérsékelt eredményessége, melynek gyakori következménye annak hiányos ismerete. Mivel ez a tény befolyással lehet a magyar anyanyelvű fiatalok továbbtanulására, illetve társadalmi mobilitására, a témában végzett kutatások alapján bizonyíthatóan az egyik fő okát képezi a magyar szülők szlovák oktatási intézményt előtérbe helyező tannyelvválasztási stratégiájának. Az ebből adódó

felcserélő kétnyelvűségi helyzetnek több negatív következménye is van, ezek közül az egyik leglényegesebb az, hogy sem az anyanyelvben, sem a második nyelvben nem alakul ki megfelelően a kognitív nyelvi kompetencia (vö. Lanstyák, 1994, 2005; Lampl, 1999; Sorbán, 2000; Göncz, 2004; Kontra, 2004; Kolláth–Varga–Göncz, 2009; Séra, 2010; Morvai–Szarka, 2012; Misad, 2014, 2020; Csernicskó, 2015; Tódor, 2015; Karmacsi, 2016; Vančo, 2017; Simon 2018).

A fentiekből kiindulva tanulmányomban délnyugat-szlovákiai magyardomináns településeken élő 7 magyar homogén család és 3 magyar–szlovák heterogén család tannyelv választási stratégiáiba nyújtok betekintést, miközben azt vizsgálom, milyen motiváció(k) alapján döntenek el a szülők, hogy magyar vagy szlovák tannyelvű iskolába íratják-e gyermeküket.

Tannyelv választási motivációk a nyelvi esélyteremtés függvényében

Vizsgálódásaim alapján az oktatási intézmény tannyelvének megválasztását több motivációs tényező befolyásolja. Közülük az egyik legmeghatározóbb szorosan összefügg a többségi állam részben nyilvános, részben rejtett nyelv- és oktatáspolitikai céljaival, melyek azt sugallják, hogy az államnyelv ismerete könnyebb érvényesülést biztosít a kisebbségi beszélőközösségek számára (vö. Lanstyák–Simon–Szabó Mihály, 1999, 97–98; Misad 2020, 44). A vizsgált családok szülő tagjaival készített interjúkból kiderül, hogy ez a stratégia megalapozott érvek nélkül is hatékony és gyorsan hagyományozódó. A hét magyar homogén család közül négyben döntöttek úgy a szülők, hogy gyermeküket annak ellenére többségi tannyelvű iskolába íratják, hogy az „még semmit se beszél szlovákul”. A szülők azt remélik, hogy gyermekük így „rendes” szlovák nyelvtudással felvértezve jobban érvényesül majd a továbbtanulás, illetve a munkavállalás terén. A vizsgálatban részt vevő heterogén családok magyar–szlovák vegyes házasságból született gyermekei kivétel nélkül azért járnak szlovák iskolába, mert szüleik – a magyar és a szlovák anyanyelvű szülőtagok egyaránt – úgy gondolják, hogy jobban érvényesülnek majd az életben, ha biztosítják az esélyt a szlovák nyelv „legmagasabb szintű” elsajátításához (vö. Misad, 2020, 44–45). Hasonló szülői vélekedésekkel találkozunk az iskolai tannyelv választás okait vizsgáló más hazai és határon túli kutatásokban is. Morvai Tünde és Szarka László egy dél-szlovákiai magyarok körében végzett vizsgálat eredményeképpen arról értekezik, hogy adatközlőik arra a kérdésre, hogy miért íratják szlovák iskolába a gyermeküket, leggyakrabban az érvényesüléshez szükséges szlovák nyelvi kompetencia megszerzését tüntették fel indokként (Morvai–Szarka, 2012, 561). Ravasz Ábel egy dél-szlovákiai magyardomináns településen végzett vizsgálódása alapján megállapítja, hogy a gyermeküket szlovák tannyelvű iskolába járató magyar szülők a „sikeresség előfeltételének” tartják a szlovák nyelv megfelelő ismeretét (Ravasz, 2013, 55). Az előbbiekhöz igazodó következtetéseket fogalmaz meg Karmacsi Zoltán egy Kárpátalján végzett kutatás eredményeként: a vizsgálatban részt vevő magyar–ukrán és magyar–orosz heterogén házasságban élő szülők jelentős része „gyermeke boldogulását” tartja szem előtt, amikor – sok esetben a többségi nyelv alapszintű ismerete nélkül – ukrán tannyelvű iskolát választ számára (Karmacsi, 2016, 216–219).

Forrás: Nagy Fanni fotója

Az interjúalanyaimmal folytatott beszélgetések során beigazolódott az a feltételezésem, hogy az iskola tannyelvének megválasztásakor a szülők családjából eredő mintának is meghatározó szerepe van. Bizonyosságot szereztem arról, hogy a családok nyelvhasználata, a tágabb családon belül kialakult nyelvi modellek, a szülőknek saját szüleik tannyelvválasztással kapcsolatos döntései, a nagyszülők és más rokonok kimondott vagy látszólag rejtett véleménye nemcsak az iskola tannyelvének a megválasztását befolyásolja, hanem e választás megindokolására is hatással van. A vizsgált homogén magyar családok öt szülő tagja többségi tannyelvű iskolába járt, mint ahogy a heterogén családok magyarul bizonyos szinten beszélő, de vegyes házasságból származó tagjai is. A heterogén családok esetében mind a három, magát szlovák nemzetiségűnek és anyanyelvűnek valló szülő tag tartott attól, hogyan reagáltak volna a szüleik, a testvéreik, illetve egy esetben a tágabb rokonság is, ha magyar tannyelvű iskolába írták volna a gyermeküket (vö. Misad, 2020, 45). Egy szlovák kutató dél-szlovákiai magyarok körében végzett vizsgálódásának eredményei alátámasztják kutatásom azon tanulságát, hogy a szlovákiai magyar szülők közül főként azok íratják többségi tannyelvű iskolába a gyermeküket, akik maguk is szlovák oktatási intézményt látogattak. Tina Gažovičová kutatása szerint a gyermeküket szlovák iskolába járató magyar

adatközlők 30%-a gondolja úgy, hogy „rossz, ha magyar gyermek magyar iskolába jár, mert ott nem tanul meg szlovákul”; 38%-uk pedig azt vallja, hogy „rossz, ha magyar gyermek magyar iskolába jár, mert nehezebben fog tudni érvényesülni” (Gažovičová, 2017, 20). Göncz Lajos szerint az efféle vélemények és az ezek nyomán alkalmazott tannyelvválasztási stratégiák gyakran a többségi nyelv dominanciájához és az anyanyelv elsorvadásához vezetnek (Göncz, 2004, 139). Lanstyák István a nemzetiségi kisebbségek fennmaradásának alappilléreként az anyanyelvi iskolát jelöli meg. Véleménye szerint a kisebbségek nyelvi megmaradásában az anyanyelv oktatása, s még inkább az anyanyelven történő oktatás mint nyelvfejlesztő eszköz játszik szerepet (Lanstyák, 1994, 90).

Kutatásom alapján az iskolai tannyelvválasztást befolyásoló további tényező a szülőknek a magyar tannyelvű iskolákban folyó szlovákoktatással kapcsolatos negatív tapasztalata. A vizsgált homogén magyar családok magyar óvodát, illetve iskolát látogató szülő tagjai amiatt döntöttek gyermekük szlovák óvodába, illetve iskolába íratása mellett, mert ők a magyar tannyelvű iskolában „egyáltalán nem sajátították el” vagy „nem sajátították el kellőképpen” a szlovák nyelvet. Adatközlőim közül többen fogalmaztak úgy, hogy „szlovákul rendesen csak szlovák iskolában lehet megtanulni, magyarul nem”. Az egyik homogén magyar család szülőpárja úgy döntött, hogy gyermekét szlovák nevelési nyelvű óvodába adja, hogy „legyen esélye megtanulni szlovákul”, de aztán anyanyelvi iskolába íratja, „mert mégiscsak magyar szülők gyereke”. Ez utóbbi stratégia felbukkan Morvai és Szarka kutatásában is: szlovákiai magyar jellegű városokban a magyar szülők egy része többségi nevelési nyelvű óvodába járattja a gyermekét, hogy tanuljon meg szlovákul, utána azonban magyar tannyelvű iskolába íratja (Morvai–Szarka, 2012, 545).

A kutatás során készített interjúkból kiderül, hogy az anyanyelv és a magyar identitástudat megőrzését a megkérdezettek közül csak azok a szülők vélik fontosnak, akik anyanyelvi iskolába adják a gyermeküket. Azok a homogén magyar családban élő adatközlők, akik a többségi nyelvű oktatási intézmény mellett döntöttek, nem tartják lényegesnek, hogy gyermekük meg tudjon nevezni magyar történelmi eseményeket és személyeket, mint ahogy azt sem, hogy magyar nyelvű könyveket olvasson. Az egyik heterogén család magyar–szlovák vegyes házasságból származó, de magát szlovák anyanyelvűnek és nemzetiségűnek valló szülő tagja örül, hogy a szülei szlovák iskolába írátták. Úgy véli, hogy semmilyen hátránya nem származik abból, hogy a magyar történelemtől csak annyit tud, „amit a szlovák iskolában tanítottak róla”; továbbá abból sem, hogy nem ismer és nem olvas magyar írókat és költőket. A szakemberek véleménye szerint azonban a tannyelv megválasztása identitásformáló és esélyegyenlőséget növelő hatása miatt is fontos. Az egyén identitása a megélt tapasztalatok révén alakul ki, így magától értetődő, hogy a választott tannyelv döntő módon befolyásolja a gyermek identitásának az alakulását (Kolláth–Varga–Göncz, 2009, 118–120).

Összegzés

A kisebbségben élő magyar közösségek nyelvének hosszú távú megőrzését az anyanyelvű oktatás biztosítja, mely legfontosabb nyelvi céljaként az anyanyelv már ismert nyelvi regisztereinek a megerősítését és fejlesztését; s újabbaknak, például az egyes szaktárgyak oktatása révén a különféle szaknyelveknek az elsajátíttatását, szóban és írásban történő használatát; valamint a második nyelv (szlovák) megtanítását, illetve legalább egy idegen nyelv (esetünkben elsődlegesen az angol) szükséges mértékű megismerését határozza meg (vö. Lanstyák, 1994, 90). A szlovákiai magyar tannyelvű közoktatásban az államnyelv oktatásának alapvető célja a szlovák nyelv készség szintű ismerete, mellyel a magyar nemzetiségi kisebbséghez tartozó tanulók a mindennapi élet színterein biztosan tudnak

kommunikálni. Ennek érdekében a szlovák nyelv tanítását a magyar anyanyelv ismeretére, a tanulók tényleges szlovák nyelvi tudására, a szlovák nyelv funkcionális leírására, valamint a magyar és a szlovák nyelv kontrasztív funkcionális bemutatására és használatára kell alapozni (vö. Tolcsvai Nagy, 2015, 124–125).

A kisebbségi helyzet nyelvi tényeit feltáró tudományos ismeretek szerint az utódállamokban élő magyar közösségek számára a legcélravezetőbb kétnyelvűségi modell az első nyelv, tehát az anyanyelv dominanciáját feltételező hozzáadó kétnyelvűség lenne, mely szerint a második nyelv, esetünkben a szlovák elsajátítása nem az első nyelv rovására megy, nem szorítja ki azt a használatból, hanem mintegy hozzáadódik, hozzáfejlődik. Ebben a szemléletben tükröződik a kisebbségi helyzetben folyó magyar nyelvű oktatás alapvető nyelvi célja, a funkcionális kétnyelvűség elérése, mely a hozzáadó kétnyelvűségi helyzetben nem gyakorol negatív hatást a gyermek kognitív készségeinek a fejlődésére.

A szülők tannyelvválasztással kapcsolatos döntése kihat a gyermek további életére, lelki fejlődésére, családi és közösségi kapcsolataira. Az, hogy a nemzetiségi kisebbséghez tartozó szülők többségi tannyelvű oktatási intézménybe íratják a szlovák nyelvet egyáltalán sem beszélő gyermeküket, radikális változást idéz elő annak nyelvi környezetében: az első nyelvként elsajátított anyanyelv fejlődése megakad, háttérbe szorul, s ezáltal leépül; helyébe pedig egy másik nyelv lép, amely értelemszerűen később kezd el fejlődni, és inkább csak a gyermek adottságaitól függ, mikor és milyen szintű szlováknyelv-tudást eredményez.

Felhasznált irodalom

Csernicskó István (2015): Az ukrán mint államnyelv oktatása Kárpátalján: helyzetkép, problémák, feladatok. In: Vančo Ildikó – Kozmács István (szerk.): *Nyelvtanulás – nyelvtanítás. Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*. Nitra – Nyitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Filozofická fakulta– Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 11–22., ISBN: 978-80-558-0762-1.

Gažovičová, Tina (2017): Maďarský jazyk a základné školy na Slovensku – národnostné jazykové politiky nepripúšťajú tretiu cestu. In: Misad Katalin – Polgár Anikó (szerk.): *Varii sunt colores. Tanulmányok a többnyelvűség, az identitás és a kulturális sokszínűség kérdéseiről. Štúdie o otázkach mnohojazyčnosti, identity a kultúrnej mnohotvárnosti*. Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave, 7–25., ISBN: 978-80-223-4256-8.

Göncz Lajos (2004): Iskolaválasztás Vajdaságban. In: Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Oktatási oknyomozó. Vajdasági kutatások, tanulmányok*. Szabadka, MTT Könyvtár. 125–140., ISBN: 86-85221-06-4.

Karmacs Zoltán (2016): *Az etnikailag heterogén családok nyelvi szocializációja a tannyelvválasztás tekintetében*. In: *Gyermekeknevelés*, 4. évf., 1. sz., 212–221., ISSN: 2063-9945.

Kolláth Anna – Varga István Štefan – Göncz Lajos (2009): Magyar1 vagy Magyar2? Tannyelvválasztás Muravidéken. Útmutató a kisebbségi helyzetű szülőknek és pedagógusoknak. In: Kolláth Anna (szerk.): *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*. Bielsko-Biala – Budapest – Kansas – Maribor – Praha, Zora 68, 115–120. ISBN: 978-961-6656-42-9.

Kontra Miklós (2004): *Tannyelv, (felső)oktatás, nyelvpolitika*. Fórum Társadalomtudományi Szemle. 6. évf., 4. sz., 25–42., ISSN: 1335-4361.

Lampl, Zuzana (2013): *Sociológia Maďarov na Slovensku 1. zväzok. Slovenský a Maďar*. Šamorín, Fórum inštitút pre výskum menšín, ISBN: 978-80-89249-68-8.

Lanstyák István (1994): *Az anyanyelv és a többségi nyelv oktatása a kisebbségi kétnyelvűség körülményei között*. In: Regio – Kisebbség, politika, társadalom, 5. évf., 4. sz., 90–116., ISSN: ISSN 0865-557X.

Lanstyák (2005): A kétnyelvű oktatás veszélyei Szlovákiában. In: Ring Éva (szerk.): *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többségi nyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösség életében*. Budapest, EÖKIK, 43–73., ISBN: 963-463-6608. url: <https://www.scribd.com/doc/47187335/Felzarkozas-vagy-bezarkozas-A-tobbsegi-nyelvu-oktat-as-elonyei-veszelyei-a-kisebbségi-kozosseg-eleteben> (Letöltés ideje: 2025. szeptember 10.)

Lanstyák István – Simon Szabolcs – Szabó Mihály Gizella (1999): *Nyelvpolitika a kisebbségek oktatásában*. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, 1. évf., 1. sz., 89–98., ISSN: 1335-4361.

Misad Katalin (2014): A szlovák nyelv tanításának összefüggései a szlovákiai magyar tannyelvű iskolákban. In: Misad Katalin – Csehy Zoltán (szerk.): *Speculum varietatis. Jazykový a literárny manažment v multikulturálnom priestore a (pseudo)identita textov. Nyelvi és irodalmi menedzselés, multikulturális terek, (pseudo)identitás és szöveg*. Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave, 39–55., ISBN: 978-80-223-3602-4.

Misad Katalin (2020): „Ha szlovák iskolába adom, jobban fog érvényesülni”. Részletek tannyelvválasztásról készült interjúkból. In: Misad Katalin – Csehy Zoltán (szerk.): *Nova Posoniensia X*. Pozsony, Szenci Molnár Albert Egyesület, 29–50., ISBN: 978-80-973425-2-4.

Morvai Tünde – Szarka László (2012): *A magyar tannyelvű iskolák választása Dél-Szlovákiában. Gömöri, mátyusföldi és zoborai gyakorlatok*. In: Kisebbségkutatás, 21. évf., 3. sz., 536–567., ISSN: 1215-2684.

Ravasz Ábel (2013): *Tartós döntések: iskolaválasztás Dunaszerdahelyen*. Kisebbségkutatás, 22. évf., 4. sz., 49–59., ISSN: 1215-2684.

Séra Magdolna (2010): Érvék és ellenérvék az iskolai tannyelvválasztásban (avagy az oktatáspolitikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre, irányított beszélgetések alapján). In: Fábri István – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 161–185., ISBN: 978-963-88739-4-1.

Simon Szabolcs (2018): Az iskolaválasztást befolyásoló tényezők választott településeken (Bakán, Felbáron és Böson). In: Tóth Péter – Maior Enikő – Horváth Kinga – Kautnik András – Duchon Jenő – Sass Bálint (szerk.): *Kutatás és innováció a Kárpát-medencei oktatási térben*. A III. Kárpát-medencei Oktatási Konferencia tanulmánykötete. Budapest, Óbudai Egyetem, 176–197., ISBN: 978-963-449-115-6. url: <http://tmpk.uni-obuda.hu/letoltes/K->

MOK-20180622-Toth_Peter-Maior_Eniko-Horvath_Kinga-Kautnik_Andras-Duchon_Jeno-Sass_Balint_(szerk)-Kutatas_es_innovacio_a_Karpat-medencei_oktatasi_terben.pdf (Letöltés ideje: 2025. szeptember 12.)

Sorbán Angella (2000): „*Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen*”. *Az asszimiláció természetrajzához*. In: Magyar Kisebbség, 6. évf., 3. sz., 167–180., ISSN: 1224-2292.

Tódor Erika Mária (2015): A román nyelv oktatása magyar tananyelvű iskolákban: tapasztalatok, tanulságok és kérdések. In: Vančo Ildikó – Kozmács István (szerk.): *Nyelvtanulás – nyelvtanítás. Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*. Nitra – Nyitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Filozofická fakulta – Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 23–31., ISBN: 978-80-558-0762-1.

Tolcsvai Nagy Gábor (2015): Az államnyelv mint L2 oktatása kisebbségi tanulók számára – funkcionális megközelítés. In: Vančo Ildikó – Kozmács István (szerk.): *Nyelvtanulás – nyelvtanítás. Fókuszban az államnyelv oktatása kisebbségek számára*. Nitra – Nyitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Filozofická fakulta – Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 117–128., ISBN: 978-80-558-0762-1.

Vančo Ildikó (2017): *A szlovák nyelv tanítása szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolákban Általános helyzetkép*. In: Magyar Nyelvőr, 141. évf., 3. sz., 272–291., ISSN: 0025-0236.

Jegyzetek

¹ A témával kapcsolatos vizsgálódások a Kutatás- és Fejlesztéstámogató Ügynökség APVV-17-0254 számú szerződése, valamint a Fórum Kisebbségkutató Intézet keretében működő Gramma Nyelvi Iroda munkaterve alapján folytak a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (Comenius University, Faculty of Arts, Department of Hungarian Language and Literature, Bratislava).